

JANUBIY OROLBO‘YI HAVZASIDA BRONZA DAVRIDAGI TURAR JOYLARINING ARXEOLGIK TADQIQOTLARI

*Usmanova Inobat Ibragimovna, “Tarix va geografiya” kafedrası
stajyor-o‘qituvchisi, Urganch davlat pedagogika instituti tayanch
doktoranti*

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF BRONZE AGE SETTLEMENT SITES IN THE SOUTHERN ARAL BASIN

*Usmanova Inobat Ibragimovna, teacher-intern of the “History and
geography” department, Doctoral student of the Urganch State
Pedagogical Institute*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОСЕЛЕНИЙ БРОНЗОВОГО ВЕКА В БАССЕЙНЕ ЮЖНО-АРАЛЬСКОГО ЗАЛИВА

*Усманова Инобат Ибрагимовна, преподаватель-стажер
кафедры “История и география”, докторант Ургенчского
государственного педагогического института*

<https://orcid.org/0000-0003-4013-3556>

e-mail:

inobatusmanova540@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Janubiy Orolbo‘yi hududida bronza davri yodgorliklarining arxeologik jihatdan o‘rganilish darajasi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Itina M.A., Tolstov S.P., G‘ulomov Ya.G‘, Quyi Amudaryo, Ko‘kcha-3, Ko‘kcha, Jonbos-6, Sulton Sanjar, Qarriqizil, Qushbuloq, Zomonbobo.

Abstract: The article analyzes the degree of knowledge of archaeological monuments of the Bronze Age of the Southern Aral Sea region.

Key words: Itina M.A., Tolstov S.P., Gulyamov Ya.G., Lower Amu Darya, Kokcha-3, Kokcha, Zhonbos-6, Sulton Sanzhar, Karrykizyl, Kushbulok, Zamanbaba.

Аннотация: В статье анализируется степень изученности археологических памятников бронзового периода Южного Приаралья.

Ключевые слова: Итина М.А., Толстов С.П., Гулямов Я.Г., Низовья Амударьи, Кокча-3, Кокча, Жонбос-6, Султон Санжар, Каррыкызыл, Кушбулок, Заманбаба.

KIRISH (BBEДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Amudaryo o‘ng va so‘l sohili hududlarida neolit davri urug‘ jamoalari Jonbos – 33, 34, Tojiqazg‘on manzilgohlari urug‘-jamoalari avlodlari suv zahirasi, o‘simlik va hayvonot dunyosidan uddaburon va epchillik bilan o‘z manfaatlariga yog‘och ustunli yarim yerto‘la manzilgohlarida yashab bronza davriga ovchilik va termachilik, idish-tovoqlarni qo‘lda yasab bronza davriga tarixiy tajriba bilan yetib kelgan.

Amudaryo va Zarafshon daryolari suv toshqini natijalariga ko‘nikkan neolit urug‘-jamoalari yangi vorislari xo‘jalik sohasida erishgan natijalari eneolit davrida davom etib, uning ta‘siri bronza aholisi xo‘jalik sohasini yanada rivojlantirishda erishgan zafarlarini; ushbu maqolada yoritish nazarga olingan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA
METODOLOGIYA (LITERATURA I
МЕТОДОЛОГИЯ/MATERIALS AND

METHODS). 1937-yildan 1940-yilgacha Quyi Amudaryo, Sariqamish, Uzboy, Sirdaryo quyi havzasi va o'rtta qismida keng qamrovli arxeologik dala amaliyotini olib borishi natijasida, ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan turar joylarni ro'yxatga olib, ularda arxeologik tadqiqotlarni olib borishni ilmiy rejalari mavzularida belgilab oldilar. Zikr qilish kerakki, XX asr 50-yillari o'rtalarigacha Amudaryo o'ng sohili hududida bronza davri aholi turar joylarida arxeologik izlanishlar olib borilmagan. Sariqamishbo'yi, Uzboy va Tuyamo'yin hududida 70-yillar boshlari olimlar faoliyat olib bormagan. Faqat XX asr o'rtalaridan boshlab Amudaryo o'ng sohili hududida To'rtko'l va Beruniy tumanlari hududida olib borilgan Xorazm ekspeditsiyasi xodimasi M.A.Itina ilmiy rejasida bronza davri aholisi olib borgan moddiy va ma'naviy madaniyatini o'rganishni belgilab olganligi bois, asosiy arxeologik izlanishlar bronza davri manzilgohlarida olib borilgan. Xususan, dastlab Janubiy Oqchadaryo havzasida Sho'roxon qishlog'i shimoliy hududlari geografik manzarasini hosil qilgan Angqa-5, Qavat-3 hamda Ko'kcha-3 manzilgohi aholisi tomonidan qoldirilgan 74 ta qabrda qazishma ishlari olib borilishi natijasida joylashtirilgan marhumlar jasadlari, atroflarida qo'yilgan idish-tovoqlar, mehnat qurollari hamda zeb-ziynat ashyolari olingan [1,2,3,4]. Shu bilan birga, M.A.Itina 70-80 -yillarda Amudaryo o'ng va so'l sohili hududlarida aholi manzilgohlarida arxeologik tadqiqotlarni davom ettirdi.

Oqchadaryo (Janubiy qismida) havzasida Ko'kcha 15, 16, 21, 22, Jonbos 33,34 yodgorliklarida hamda so'l sohil Tuyamo'yin hududida Sulton Sanjar, Qushqal'a, Qarriqizil manzilgohlarida qazishma ishlarni olib borib, mazkur jamiyatda kechgan tarixiy jarayonlarni yoritadigan manbalar olingan[5,6,7]. Afsuski, M.A.Itina asarlarida Yonboshqal'a balandligi atroflari hamda Sulton Uvays tog'i shimoli-sharqiy hududlarida o'rnatilgan Jonbos-4 manzilgohi urug'-jamoalari vorislari tarixiy taqdiri to'g'risida fikr-mulohazalarini kuzatish mushkul.

Shuningdek, Uzboy hududida eneolit davri aholisi vakillarining bronza davrida olib borgan xo'jalik madaniyati to'g'risida nashrlarda ma'lumotlar qayd qilinmaydi. Ya.G'ulomovning Jonbosqal'a atrofida joylashgan Jonbos-6 manzilgohi ovchi-termachilari mahalliy Suvyorgan madaniyati tarixiga oid manbalarni olishga muvassar

bo'lgan[8]. Xorazmga geografik jihatdan ulangan hududlarda ham bronza davri aholisi manzilgohlari arxeologik jihatdan o'rganilgan.

Xorazm vohasiga geografik manzarasi jihatidan o'xshash bo'lgan Ustyurtda neolit davri urug' jamoalari avlodlari yarim erto'lalarda yashaganlar, kulolchilik ashyolari qo'lda yasalgan, uy chorvachiligi hamda Qayir ziroatchiligi bilan etnik jarayonlarni olib borganlar[9]. Oqchadaryo havzasi Qizilqum tasvirini davom ettirgan Quyi Zarafshon vodiysida Zomonbobo ko'l sohili etagida joylashgan. Aholisi yog'och ustunli yarim erto'la kulbalarda istiqomat qilib, xo'jalik sohalarida uy chorvachiligi hamda madaniy sohilda qilgan kashfiyotlari – "qayir" ziroatchiligini olib borib, o'troq hayot tarzida etnik munosabatlarni olib borganligidan, tadqiqotlarda olingan ashyolar dalolat beradi [10,11].

Arxeologik adabiyotlarda qayd qilingan ma'lumotlarga O'zbekiston hududi shimoliy sharqiy tomondan Andronova aholisi chorvadorlarining guruh vakillari Janubiy Oqchadaryo, Quyi Zarafshon hududlariga kelib joylashib, etnik munosabatlar geografiyasini kengaytirganlar[12],13],14].

TADQIQOT METODOLOGIYASI (METHODOLOGY). Obyektivlik, tarixiy xronologik tahlil, munozara, umumlashtirish, mantiqiy xulosa, arxeologiya, geografiya va etnografiya fanlari yutuqlaridan foydalanildi.

NATIJALAR (RESULTS). Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi xodimlari nashrlarida bronza davri aholi turar joylarida olib borgan arxeologik izlanishlar natijalari tahlil qilindi.

Xorazm ekspeditsiyasini Amudaryo o'ng va so'l sohili hududlarida XX asr 50-yillari o'rtalaridan ajdodlarimizni bronza davri jamiyatini ijtimoiy-iqtisodiy va etnomadaniy munosabatlarni rivojlantirish barobarida erishgan natijalari oydinlashtirildi. Shu bilan birga, bronza davri jamiyatining notekis rivojlanishida bo'lgan omillar hamda Surxon vohasi va Farg'ona vodiysi aholisining jamiyatni rivojlantirishda erishgan natijalaridan farqlanish holati aniqlashtirildi.

XULOSA (CONCLUSION). Yuqoridagi fikr-mulohazalar ma'nosidan kelib chiqib, quyidagi xulosa qayd qilindi:

-Quyí Amudaryo havzasi geografik muhit, iqlim sharoit, antropogen landshaft ta'sirida neolit davri Jonbos-4 manzilgohi urug' jamoalarini eneolit, bronza davrlarida jamiyatning notekis rivojlanishi davom etdi;

-Eneolit davri aholisining Amudaryo dinamikasiga moslashgan holda, bronza davri jamiyatini iqtisodiy va madaniy jihatdan rivojlantirish sohasidagi tarixiy tajribasi navbatdagi tarixiy davr taraqqiyotiga asos bo'ldi;

-Xorazm ekspeditsiyasi xodimlari Amudaryo o'ng va so'l sohili hududlarida bronza davri aholisining hayot va ijod uyg'unligi bo'lgan turar joylarda keng qamrovli qazishma ishlarini olib borib, mazkur jamiyatda kechgan jarayonlarni yoritishga xizmat qiladigan manbalarni olgan.

Takliflar:

-Tevarak atrofi Qizilqum va Qoraqum oralig'ida joylashgan kichik hajmga ega bo'lgan hududda mil.avv. IV-III ming yillikdan etnik jarayonlarni olib borgan ajdodlarimiz tarixini o'rganish dolzarb masalalardan biri;

-Xorazm vohasining geografik joylashishi o'ziga xos xususiyatlari, iqlim sharoiti jihatlari, suv manbasi serob bo'lsa ham qo'shni hududlardan aholining kech joylashishiga bo'lgan omillarga e'tibor berish;

-Xorazm arxeologiya va etnografiya ekspeditsiyasini voha tarixida ibtidoiy jamoa tuzumi davrida ajdodlarimizning olib borgan kundalik faoliyatlarini o'rganishda tarixiy o'rnini yoritish joizligi kabi takliflar ilgari surildi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- Итина М.А. Новые стоянки Тазабагъябской культуры (Работы 1956 г.) //МХЭ-М.:Наука 1959. Вып 5-С.52-150.
- Итина М.А. Раскопки стоянки Кават-3 в 1956 г. //МХЭ-М, Наука, 1963 г. Вып-6-С.103-106.
- Итина М.А. Раскопки стоянки Тазабагъябской культуры в 1957 г. //МХЭ-М.:Наука 1960. Вып-4-С-82-103.
- Толстов С.П. Работы Хорезмской археолого-этнографической экспедиции в 1954 г.//Советское востоковедение-М.:Наука, 1953-№ 6-С.99-103.
- Итина М.А. Раскопки на Акчадарье //А/О 1976-М.: Наука, 1977-С 527.
- Итина М.А. История степных племен Южного Приаралья-М.:Наука, 1977.Т.-Х-С 44-109.
- Итина М.А. Памятники эпохи неолита и бронзы //Древности Южного Хорезма //ТрХАЭЭ-М.:Наука, 1991. Т.-XVI –С.72-79.
- Гуломов Я.Ф. Хоразмнинг суфорилиш тарихи. –Тошкент.:Фан, 1959-Б 52-65.
- Байпаков К.М. Таймагамбетов Ж.К. Археология Казахстана-Алматы: Казак Университети, 2006-С. 116-117.
- Аскарлов А. Культура Заман-Баба в Низовьях Зеравшана //ОНУ-Ташкент, Фан, 1962-№ 1-С 59-65.
- Гулямов Я.Г, Исламов У.И. Аскарлов А. Первобытная культура и возникновение орошаемого земледелия в Низовьях Зарафшана. -Ташкент: Фан. 1966-С. 171-179.
- Этнические проблемы истории Центральной Азии в древности (II тысячелетие до н.э.) //-М.:Наука, 1981-369 с.
- Сагдуллаев А.С. Тогаев Ж.Э. Миграции бронзы в Центральной Азии //Проблемы истории, археологии и этнологии Центральной Азии. -Ташкент, 2018-С. 88-89.
- Аванесова Н.А. Зарафшанский вариант Андроновской историко-культурной общности //Археология Узбекистана в годы независимости достижения и перспективы. -Самарканд, 2016-с 34-37.

